

*Θεωρία, αξίες και κριτική
Αφιέρωμα στον Κοσμά Ψυχοπαίδη*
✠

Πίνακας εξωφύλλου: Γιάννης Ψυχοπαίδης

Μακέτα εξωφύλλου: Μαρία Τσουμαχίδου

Διόρθωση: Αρετή Μπουκάλα

Σελιδοποίηση: Νέλλη Ιωάννου

Παραγωγή: Γραφικές Τέχνες ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ Α.Ε.

Τυπώθηκε τον Απρίλιο του 2008

© 2008, εκδόσεις ΠΟΛΙΣ και οι συγγραφείς για τις επιμέρους συμβολές τους.

Αιόλου 33, 105 51 Αθήνα

Τηλ.: 210-36 43 382, Fax: 210-36 36 501

e-mail: polis@ath.forthnet.gr

ISBN: 978-960-435-188-6

ΘΕΩΡΙΑ, ΑΞΙΕΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ
ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ
ΚΟΣΜΑ ΨΥΧΟΠΑΙΔΗ

✠

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
ΜΑΝΟΛΗΣ ΑΓΓΕΛΙΔΗΣ
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΑΛΙΚΗ ΛΑΒΡΑΝΟΥ

εκδόσεις ΠΟΛΙΣ

Με τη συνεργασία του Ιδρύματος ΣΑΚΗ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑ

ΕΞΟΥΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΡΟΦΗΤΕΙΑ

ΜΙΑ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΨΥΧΟΠΑΙΔΗ
ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΦΑΡΑΚΛΑΣ

Ἡ ἐρμηνεία θὰ πρέπει νὰ γίνεται κατὰ τὴν «φύση τοῦ πράγματος» [...]. Ἀλλὰ «πράγμα» δὲν εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ αὐθαίρετου ἐργαλειακοῦ πράττειν αὐτῶν ποὺ κάθε φορὰ ἔχουν τὴν ἐξουσία καὶ μποροῦν μάλιστα νὰ προφητεύουν τί θὰ γίνει, ἀφοῦ οἱ ἴδιοι τὸ κάνουν νὰ γίνεται.

Κ. Ψυχοπαίδης, *Πολιτικὴ μέσα στὶς ἔννοιες*¹

Ἀλάνθαστη πρόβλεψη

Ἡ παρομοίωση ναζισμοῦ καὶ σταλινισμοῦ ἀπὸ τὴν Ἄρεντ (Arendt) ἐλέγχεται ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις. Δὲν θὰ ὀφείλε τάχα νὰ εἶχε προλάβει τὴν ἐκμετάλλευσή της ἀπὸ ὑπερασπιστὲς τοῦ «ἐλεύθερου κόσμου» ποὺ μάχονταν καθετὶ χειραφετικὸ ὡς «ὀλοκληρωτικὸ»; Ὅμως ἐπισημαίνει εὐστοχα ὀρισμένα κοινὰ τῶν δύο αὐτῶν καθεστώτων. Ἐνα τέτοιο κοινὸ γνῶρισμα εἶναι ἡ «ἀλάνθαστη πρόβλεψη»:

Ἡ διαφημιστικὴ ἐπιτυχία τῆς σίγουρης πρόβλεψης ἐνθάρρυνε τοὺς ὀλοκληρωτικοὺς δικτάτορες νὰ ἀνακοινώνουν τὰ πολιτικὰ τους σχέδια μὲ προφητικὸ τρόπο. Τὸ διασημότερο παράδειγμα εἶναι ἡ δῆλωση ποὺ ἔκανε ὁ Χίτλερ στὸ Ράιχσταγκ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1939: «Σήμερα πάλι, θὰ κάνω μία προφητεία: Ἄν οἱ Ἑβραῖοι τραπεζίτες... κατορθώσουν ξανὰ νὰ σπρώξουν τοὺς λαοὺς σ' ἓναν παγκόσμιον πόλεμον, τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι... ἡ ἐξολόθρευση τῆς ἐβραϊκῆς φυλῆς στὴν Εὐρώπη». Μεταφρασμένο σὲ μὴ ὀλοκληρωτικὴ γλῶσσα, αὐτὸ σημαίνει: «Σκοπεύω νὰ προκαλέσω ἓναν πόλεμον καὶ νὰ ἐξολοθρεύσω τοὺς Ἑβραίους τῆς Εὐρώπης». Ἄλλο παράδειγμα εἶναι ὁ Στάλιν, στὸν μεγάλο λόγο ποὺ ἔβγαλε μπροστὰ στὴν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος τὸ 1930. Ἐπειδὴ σχεδίαζε τὴν ἐξολόθρευση τῶν ἀριστερῶν καὶ δεξιῶν διαφωνούντων, εἶπε ὅτι ἀντιπροσωπεύουν «ἐτοιμοθάνατες τάξεις». Αὐτὸς ὁ χαρακτηρισμὸς ἔδινε μιὰ ὀξύτητα στὸ ἐπιχείρημά του,

ἀλλὰ καὶ προανάγγελλε, μὲ τὸ ὕφος τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ, τὴν τελικὴ καταδίκη αὐτῶν ποὺ σύμφωνα μὲ τὴν προφητεία ἦταν ἐτοιμοθάνατοι. Καὶ στίς δύο περιπτώσεις σκοπεύεται ὁ ἴδιος στόχος: Ἡ ἐξολόθρευση γίνεται στὰ πλαίσια μιᾶς ιστορικῆς ἐξέλιξης ὅπου ὁ ἄνθρωπος κάνει ἡ ὑπομένει μόνον ὅ,τι εἶναι μοιραῖο νὰ συμβεῖ σύμφωνα μὲ ἀμετάβλητους νόμους. Μόλις τὰ θύματα ἐκτελεστοῦν, ἡ «προφητεία» γίνεται ἓνα ἀναδρομικὸ ἄλλοθι: Ὅλα ὅσα ἔγιναν εἶχαν προβλεφθεῖ.²

Ἡ Ἄρεντ προσθέτει ὅτι αὐτὴ ἡ χρῆση τῆς πρόβλεψης δὲν προϋποθέτει τὸ ἴδιο ἀπὸ τὴ μεριὰ τοῦ ἡγέτη καὶ τοῦ ἀποδέκτη. Στὸν ἀποδέκτη προϋποθέτει τὸ κύρος τοῦ «προφητικοῦ ἐπιστημονισμοῦ»,³ τὴν πεποίθηση ὅτι μιὰ ἐπιστημονικὰ ἀναλύσιμη ἀντικειμενικότητα διέπει ἀκόμα καὶ γεγονότα ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ ἀποφάσεις. Ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ ἡγέτη πρόκειται γιὰ μιὰ ἀπειλὴ ποὺ προϋποθέτει ὅτι «τὰ γεγονότα ἐξαρτῶνται ἀπόλυτα ἀπ' τὴν ἐξουσία ἐκείνου ποὺ μπορεῖ νὰ τὰ κατασκευάσει»,⁴ ἥτοι τὸ ἀντίθετο τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἀντικειμενισμοῦ. Ἡ δευτέρη θέση, σημειωτέον, δὲν εἶναι ἀντικειμενικότερη. Θύμα αὐταπάτης εἶναι καὶ ὁ δημαγωγὸς ποὺ ἐμφανίζει τὴν ἀπόφασή του ὡς ἀναγκαιότητα: νομίζει ὅτι εἶναι παντοδύναμος. Ἡ μοιρολατρία τοῦ λαοῦ συμπληρώνεται ἀπὸ τὴ βουλησιαρχία τοῦ ἡγέτη σ' ἓνα πλαίσιο ποὺ εἶναι ὅλο ιδεολογικὸ, ἀφοῦ οὔτε αἰτιακὰ ἐξηγοῦνται τὰ ἀνθρώπινα οὔτε κατασκευαστικά.

Ὅμως αὐτὰ τὰ ιδεολογικά, τὰ ἐξωπραγματικά, ἔχουν ἀποτελέσματα. Ἄρα εἶναι καλὸ νὰ ἐξεταστοῦν. Γιατί ἡ αἰτιοκρατικὴ καὶ ἡ ἐντελῶς ἀντίθετη βουλησιαρχικὴ συγκρότηση τοῦ κοινωνικοῦ ἀντικειμένου μεταπίπτουν ἢ μία στὴν ἄλλη; Προφανῶς ἐπειδὴ βρισκόμαστε σ' ἓνα πεδίο ὅπου οἱ προβλέψεις, ὅσο τρελές κι ἂν εἶναι, μποροῦν νὰ ἔχουν ἐπιπτώσεις, ἐπειδὴ καὶ μόνον ἐκφέρονται, καθὼς ἡ ἐκφορά τους συνιστᾷ ἡ ἴδια ἓνα συμβᾶν τοῦ πεδίου γιὰ τὸ ὁποῖο μιλοῦν. Ἐξοῦ καὶ ἡ αἴσθησις παντοδυναμίας, ἀφοῦ ὅ,τι κι ἂν κατασκευάσω, λ.χ. ὅτι κυβερνοῦν οἱ Ἑβραῖοι, μπορεῖ νὰ ἐπιφέρει ἀποτελέσματα. Οἱ ἐπιπτώσεις αὐτὲς μπορεῖ νὰ εἶναι ἄσχετες μὲ τὴν πρόβλεψη, ἀλλὰ τυχαίνει καὶ νὰ μὴν εἶναι, μπορεῖ ἀκόμη καὶ νὰ προκαλέσουν τὴν ἐπαλήθευσή της. Πράγμα ποὺ γεννᾷ τὴν ἀντίθετη ἐντύπωση ὅτι ἡ πορεία τοῦ κόσμου εἶναι προδιαγεγραμμένη, προβλέψιμη, δηλαδή αὐτὸ εὐνοεῖ τὴν αἰτιοκρατικὴν θέση.

2. H. Arendt, *Totalitarianism*, 1958 [ἐλλ. ἐκδ.: *Τὸ ὀλοκληρωτικὸ σύστημα*, Εὐρύαλος, Ἀθήνα 1988, σ. 95-6].

3. Στὸ ἴδιο, σ. 97.

4. Στὸ ἴδιο.

1. Νῆσος, Ἀθήνα 1997, σ. 115.

Αυτοεκπληρούμενη και εξουσιαστική προφητεία

Βέβαια, η τελευταία περίπτωση δεν σημαίνει απαραίτητως κάτι τέτοιο. Νηφάλια ιδωμένη πρόκειται για την «αυτοεκπληρούμενη προφητεία» («Θα σὲ ξυπνήσω», μου εἶπε, ἐνῶ κοιμόμουν). Αὐτὸ τὸ ἐπιστημολογικὸ ζήτημα μελέτησε ὁ Πόπερ (Popper) στὴν κριτικὴ τοῦ τοῦ μαρξισμού.⁵ Ἡ ἱκανότητα πρόβλεψης προσιδιάζει στὴν ἐπιστήμη, ὅταν αὐτὴ ὡς γεγονὸς δὲν ἄπτεται τοῦ προβλεπομένου. Οἱ ἀνθρώπινες ἐπιστῆμες, ὅμως, δὲν διαθέτουν τόσο βási-μες προβλέψεις, γιατί ἐδῶ ἡ πρόβλεψη ἐπηρεάζει τὸ προβλεπόμενο, μπορεῖ μάλιστα νὰ τὸ προκαλεῖ, ὅπως στὸν μύθο τοῦ Οἰδίποδα⁶ ἢ στὸ χρηματιστήριο.⁷ Ἀνεβαίνουν οἱ μετοχὲς ποὺ ἀγοράζουν ὅσοι προβλέπουν ἄνοδο. Αὐτοὶ προκαλοῦν ὅ,τι προβλέπουν, ὅπως ὁ Χίτλερ (Hitler), ὁ Στάλιν, ποὺ οἱ ἀποφάσεις τους θεωροῦνταν ἀφευκτὴ ἐξέλιξη, τὴν ὁποία προέβλεψαν λόγω ἐπιστημονικῆς γνώσης. «Μόλις τὰ θύματα ἐκτελεστοῦν, ἡ "προφητεία" γίνεται ἀναδρομικὸ ἄλλοθι».

Ὅμως ὑπάρχει διαφορὰ ἀνάμεσα στὴ δημιουργικὴ πρόρρηση τοῦ κοινωνιολόγου καὶ τὴν ἐξουσιαστικὴ. Ἡ πρώτη ἔχει νὰ κάμει μὲ τὸ ὅτι, τὸ ὑποκείμενο ἀνήκοντας στὸ ἀντικείμενο τοῦ ὁποίου προλέγει τὴ συμπεριφορά, ἡ πρόβλεψή του ἀνήκει στὸ πεδίο μελέτης της καὶ ἐπιδρᾷ στὴν ἐκπλήρωσή της. Τὴ συνδράμει ἢ τὴν ὑπονομεύει. Τὸ δεύτερο μάλιστα εἶναι διαφωτιστικότερο, ἐφόσον ἡ ἐνταξὴ τῆς πρόβλεψης στὸ πεδίο της μειώνει τὴν ἀντικειμενικότητά της. Γιατὶ σημαίνει ὅτι οἱ προϋποθέσεις της εἶναι ἀξίες τῆς κοινωνίας, ποὺ γι' αὐτὸ ἀδυνατοῦν νὰ στηρίξουν μιὰν ἀντικειμενικὴ ἀνάλυσή της (ὑπάρχει λήψη τοῦ αἰτιομένου). Σ' αὐτὴ τὴν αὐτοαναφορὰ στηρίζει ὁ Βέμπερ (Weber) τὴ σκεπτικιστικὴ του ὑποβάθμιση τῆς κοινωνιολογικῆς ἀλήθειας.

Καί, ὅπως εἶναι ἀναμενόμενο, ἡ αὐτοὑπονόμηση εἶναι ἐκδηλὴ στὴν ἀρνητικὴ αὐτοσχασία, ὅταν ἡ πρόβλεψη ἐμποδίζει τὸ προβλεπόμενο, ὅπως τονίζει ὁ Πόπερ.⁸ Παίρνω ἓνα παράδειγμα. Ἡ πρόβλεψη ὅτι ἡ γῆ θὰ γίνεῖ ἀβίωτη θὰ διαψευθεῖ εἴτε ἂν συνεχίζουμε νὰ ρυπαίνουμε καὶ διαπιστώνουμε ἀργότερα ὅτι δὲν καταστράφηκε ἡ βίόσφαιρα, εἴτε ἂν πάψουμε νὰ ρυπαίνουμε. Στὴ μία περίπτωση ἀνασχευάζεται ἡ συνεπαγωγὴ «ἂν συνεχίσουμε ἔτσι, τότε πᾶμε γιὰ φοῦντο» – ἀλλὰ κινδυνεύει νὰ μὴν ἀνασχευασθεῖ καὶ νὰ εἶναι ἀργὰ γιὰ

ν' ἀλλάξουμε ρότα. Στὴ δεύτερη, ἀντιθέτως, ἡ συνεπαγωγὴ γίνεται δεκτὴ⁹ καὶ αἵρεται ἡ προκειμένη της. Ἡ εὐχὴ νὰ μὴ φανεῖ ἀντικειμενικὴ ἢ πρόβλεψη στηρίζεται στὴν ἐλπίδα, ὁ φόβος τῶν συνεπειῶν νὰ φέρει τὴν ἀλλαγὴ τοῦ τρόπου παραγωγῆς.¹⁰ Αὐτὴ ἡ πρόβλεψη ἐπιδρᾷ στὸ προβλεπόμενο γιατί θέλει νὰ χαλάσει τὴν ἀντικειμενικότητά της.

Ἡ πρόβλεψη τοῦ Χίτλερ ἢ τοῦ Στάλιν –ποὺ κατὰ τοῦτο ἀντιπροσωπεύουν ἀπλῶς τὴν ἀκραία μορφή μιᾶς ιδιότητος τῆς ἐξουσιαστικῆς πραγματικότητας– εἶναι πολὺ διαφορετικὴ. Δὲν αὐτοὑπονομεύεται, δὲν καταδεικνύει μιὰν ἐξωτερικὴ ἀπειλή, εἶναι ἀπειλή. "Ἀν φωνάξω «Δολοφόνος!» ἴσως σὲ σώσω. "Ἀν ὅμως ἐγὼ εἶμαι ὁ φονιάς, μᾶλλον σὲ ἀπειλῶ. Ἡ πρόβλεψη συνοδεύει τὴν ἐκτέλεση, δὲν τὴν ἀποτρέπει οὔτε τὴν προκαλεῖ, δὲν ἐπηρεάζει τὴν πραγματικότητα ἢ ἴδια ὡς γεγονός.

Κατὰ τὴν ἀρεντικὴ διάκριση, ἡ δημιουργικὴ πρόρρηση ἐνέχει τὰ παράδοξα τοῦ «προφητικοῦ ἐπιστημονισμού» ὅταν ἐφαρμόζεται σὲ κοινωνικὰ φαινόμενα: αὐτὰ μποροῦν ν' ἀνατρέψουν τὴν πρόρρηση ἂν οἱ δρώντες τὴν πληροφορηθοῦν, ἄρα ἡ πρόρρηση στὴν κοινωνία δὲν εἶναι ποτὲ χωρὶς ἐπιπτώσεις στὴν πράξη. Στὴν ἄλλή περίπτωση, ἔχουμε αὐτοκατάφαση τῆς ἐξουσίας, ποὺ πιστεύει ὅτι «τὰ γεγονότα ἐξαρθρῶνται ἀπόλυτα ἀπ' τὴν ἐξουσία ἐκείνου ποὺ μπορεῖ νὰ τὰ κατασκευάσει». Στὴ μία ἡ δημοσιοποίηση προκαλεῖ αὐτοεκπλήρωση ἢ αὐτοαναίρεση (ἂν σοῦ πῶ ὅτι θὰ σὲ τρομάξω, δὲν μπορῶ νὰ σὲ τρομάξω). Στὴν ἄλλή ἔχουμε αὐτοεκπλήρωση μόνο μὲ τὴν ἐννοια ὅτι ἐκτελεῖ ὁ προβλέπων, γιατί ἔχει τὴν ἐξουσία: «Αὐτ[οί] ποὺ κάθε φορὰ ἔχουν τὴν ἐξουσία [...] μποροῦν [...] νὰ προφητεύουν τί θὰ γίνεῖ, ἀφοῦ οἱ ἴδιοι τὸ κάνουν νὰ γίνεῖται». Ἐδῶ δὲν ἀπαιτεῖται δημοσιότητα, ἀντιθέτως.¹¹

Πράξη καὶ κατασκευή, ἀπροσδιοριστία καὶ αἰτιοκρατία

Μία σκέψη ποὺ θέλει νὰ εἶναι πρακτικὰ χρήσιμη δὲν μπορεῖ νὰ μὴ διακρίνει αὐτὰ τὰ δύο εἶδη αὐτοεκπλήρωσης. Ὁ Πόπερ δὲν τὰ διακρίνει, καὶ αὐτό, θαρρῶ, ἐξηγεῖ τὴν ἡρεμία μὲ τὴν ὁποία προτείνει τὴν «κοινωνικὴ τεχνολογία» (social engineering)¹² ὡς λύση γιὰ τὶς κοινωνικὲς μεταρρυθμίσεις: δοκιμά-

5. K. Popper, *The Poverty of Historicism*, Routledge, Λονδίνο-Βοστώνη 1957, κεφ. 1, σ. 10 κ.έ. [βλ. ἐλλ. ἔκδ.: *Ἡ ἐνδεια τοῦ ἱστορισμοῦ*, Εὐρασία, Ἀθήνα 2006, κεφ. I].

6. Oedipus effect (δ.π., σ. 10). Ὁ Οἰδίπους δὲν θὰ σκότωνε τὸν Λαίω ἂν ἤξερε ποιὸς εἶναι, ἄρα ἂν αὐτὸς δὲν τὸν εἶχε διώξει λόγω τῆς πρόβλεψης ὅτι θὰ τὸν σκότωνε ὁ γιός του.

7. Στὸ ἴδιο.

8. Στὸ ἴδιο, σ. 10-3.

9. "Ἡ κάμνουμε σὰν νὰ ἴσχυε, φοβούμενοι ὅτι, ὅταν μπορέσουμε νὰ διαπιστώσουμε ἂν ἴσχυε, θὰ εἶναι ἀργὰ γιὰ ν' ἀλλάξουμε ρότα. Βλ. M. Serres, *Le contrat naturel*, 1990, Flammarion, Παρίσι 1992, ἰδ. σ. 19 [ἐλλ. ἔκδ.: M. Σέρ, *Τὸ φυσικὸ συμβόλαιο*, ΠΕΚ, Ἡράκλειο 2001, ἰδ. σ. 8].

10. Βλ. Γ. Φαράκλας, «Ἐπιβίωση καὶ ἐπανάσταση», *Ὁ Πολίτης*, τχ. 82 (2000), σ. 14-7.

11. Προεῖπε μὲν τοὺς στόχους τοῦ ὁ Χίτλερ στὸ ἔργο *Ὁ ἀγὼν μου*, ἀλλὰ οὐδεὶς τοὺς πίστεψε...

12. Popper, δ.π., § 16, σ. 45.

ζουμε τὸ νέο μέτρο τοπικά, κι ἂν περπατάει, τὸ γενικεύουμε. Πέρα ἀπὸ τὴν καταστρατήγηση τῆς ισοτήτας, ἡ πρόταση στηρίζεται σὲ κάτι ποὺ θὰ συγκεφαλαίωνε τοὺς λόγους ἀπόρριψης τοῦ «ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ»: «Ὁχι ἄλλους πειραματισμούς!» Ἡ εἰρωνεία εἶναι ὅτι ὁ Πόπερ προτείνει ὡς ἐναλλακτικὴ λύση ἐνάντια στὸν «ὑπαρκτὸ σοσιαλισμὸ» κάτι ποὺ ἀναπαράγει τὸ κύριο ἐλάττωμά του: τὴν ἐξουσιαστικὴ ἐπιβολὴ πειραματισμῶν.

Γιατί, βέβαια, ἡ ἐπινόηση νέων μορφῶν ὀργάνωσης ἀπὸ τοὺς ἐνδιαφερομένους, ὅπως, λ.χ., τὸ 1871 στὸ Παρίσι, εἶναι ἄλλο πράγμα. Ὁ Μάρξ (Marx), ὅπως ὁ δάσκαλός του ὁ Ἑγκελς (Hegel), δὲν λέει προφητείες, ἀλλ' ὅταν γίνε-ται ἡ Κομμούνια τῶν Παρισίων, λέει ὅτι βρέθηκε στὴν πράξη ἡ μορφή ὀργάνω-σης γιὰ μιὰ ἐλεύθερη κοινωνία, ἡ ὁποία δὲν μπορούσε νὰ ἐπινοηθεῖ στὴ θεω-ρία γιὰ νὰ ἐφαρμοσθεῖ μὲ διάταγμα!¹³

Ὁ Πόπερ μεταφέρει τὸ πρότυπο τῆς τεχνολογικῆς ἐφαρμογῆς στὴν κοινω-νικὴ ἐπιστήμη γιατί δὲν διακρίνει τὰ δύο εἴδη αὐτοεκπλήρωσης. Τὰ διακρίνει, ὅμως, ὁ Ψυχοπαίδης. Θεωρώντας νόμιμη ἀλλαγὴ μιὰν ἀναδιοργάνωση τῆς κοινωνίας μὲ σκοπὸ τὴ μὴ καταστροφὴ τῶν ὄρων τῆς, στηρίζεται εἰδικὰ στὴν ἀποτρεπτικὴ λειτουργία τῆς πρόβλεψης: στὴν ἀνάδειξη τῆς ἀπειλῆς ποὺ σο-βεῖ ἐναντίον τῶν κοινωνικῶν ὄρων ἀναπαραγωγῆς. Ἔτσι συμπλέκει τὸ δέον μὲ τὴ γνώση: ὅταν ξέρω ποιὰ δεινὰ ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν κοινωνία, ξέρω καλύ-τερα τί νὰ πράξω γιὰ ἓνα δέον ποὺ εἰσάλλεται θὰ ἔμενε ἀπλὸς πόθος.

Αὐτὸ ὀνομάζει ἀνοικτὸ ἀξιακὸ πλαίσιο σκέψης: στηρίζεται στὸ ὅτι, ὅταν ὁ ὅρος ἀπειλεῖται, γίνεται ἀξία, δηλαδὴ στὴν «ἀντίσταση στὴν καταστροφὴ τῶν ὄρων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς». Ἐδῶ, ἡ ἀποτύπωση τοῦ (ἀπειλούμενου) πραγματικοῦ συνιστᾷ «ἀνάδειξη τῆς ἀξιακῆς του φύσης», γιατί ἡ ἀξία, τὸ δέον, προκύπτει ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν (ἀρνητικὴ) σχέση τοῦ ἀντικειμένου μὲ τὸν ἑαυτό του. Σ' ἓνα τέτοιο πλαίσιο, λοιπόν, δὲν νομιμοποιεῖται ἡ ἐξουσιαστικὴ ἐπι-βολὴ ἀλλαγῶν, μόνον ἡ ἀλλαγὴ μέσ' ἀπὸ τὴν αὐτοσχεσία τῆς κοινωνίας, ποὺ ἀλλάζει γιὰ νὰ πάψει νὰ καταστρέφει τοὺς ὄρους τῆς, ν' αὐτοκαταστρέφεται. Τὸ πλαίσιο δέχεται ἀρνητικὲς δημιουργικὲς προρρήσεις, ἀλλὰ γι' αὐτὸ ἀρνεῖται τὴν ἐξουσιαστικὴ προφητεία, καὶ γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ἀρνεῖται κάθε κοινωνικὴ τεχνολογία: ἐπεὶδὴ ἐπιβάλλεται ἐξουσιαστικά.

Αὐτὸ ὁ Ψυχοπαίδης τὸ λέει «πολιτικὴ μέσα στὶς ἐννοιες»: εἶναι ἡ πολιτικὴ μὲ τίς ἀξίες ἐκείνες στὶς ὁποῖες μεταλλάσσονται οἱ ὅροι ἀναπαραγωγῆς ὅταν τελοῦν ὑπὸ ἀπειλή.¹⁴ Πλὴν εἶναι πάντα δυνατὴ μιὰ ἀξιολόγηση ἄλλη, ἀκόμη κι ἂν τὸ δέον εἶναι ἡ ἐπιβίωση τοῦ εἶδους, ὅπως στὸ οἰκολογικὸ παράδειγ-

13. Marx-Engels Werke, Dietz, Βερολίνο, τόμ. 17, σ. 342-3.

14. Πολιτικὴ μέσα στὶς ἐννοιες, ὁ.π., σ. 29.

μα.¹⁵ Ἄν οὔτε ἡ ὑπαρξὴ τοῦ εἶδους μας συνιστᾷ ἀξία, καταρρέει καὶ τὸ ἐπι-χείρημα τοῦ Ψυχοπαίδη.

Ἡ ἐξουσιαστικὴ αὐτοεκπλήρωση εἶναι εἶδος ἐφαρμογῆς, ὑποθέτει ὅτι ἡ πολιτικὴ συνιστᾷ κατασκευὴ, ὅχι πράξη, ὅπως τονίζει ἡ Ἄρεντ καὶ σὲ μετέ-πειτα ἀναλύσεις τῆς: ἡ κοινωνία εἶναι πεδίο ὅχι πράξεως ἀλλὰ ποιήσεως, κατὰ τὴν ἀριστοτελικὴ διάκριση.¹⁶ Ἔτσι ἡ μεταφορὰ τοῦ φυσικοεπιστημονικοῦ προτύπου στὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες («ἐπιστημονισμός») μᾶς ὑποβάλλει τὴν ιδέα τῆς παντοδυναμίας: ὅταν πράττω, ἐκτίθεμαι σὲ ἀντιδράσεις, ἄλλων καὶ τοῦ ἑαυτοῦ μου, κατηγορίες κι ἐνοχές, ἐνῶ ὅταν ἐφαρμόζω, τὰ προσκόμματα εἶναι τεχνικά καὶ ἡ ἐπιστήμη ὑπόσχεται νὰ εἶναι προσωρινά. Ὅμως, ἐνῶ οἱ τε-χνολογικὲς ἐφαρμογὲς τῆς φυσικῆς εἶναι ἄπειρες, τὸ πραξιακὸ πεδίο πρέπει νὰ κάμει σεμνότερο τὸν κοινωνικὸ ἐπιστήμονα: ἐδῶ τὰ ἀποτελέσματα ἐφαρ-μογῶν εἶναι ἐπισφαλῆ, μιὰ καὶ τὸ ὑποκείμενο, ὄντας μέρος τοῦ ἀντικειμένου, δύσκολα προβλέπει κάτι μὲ βεβαιότητα σχετικὰ μ' αὐτό.

Τὸ φυσικοεπιστημονικὸ πρότυπο χάνει τὴν ἐπιστημονικότητά του ὅταν ἀναζητεῖ μόνον αἰτιατὲς ἐξηγήσεις σ' ἓνα πεδίο ποὺ ἀνθίσταται σ' αὐτές,¹⁷ γιατί αὐτὸ μένει ἀπροσδιόριστο (εἶναι σὰν νὰ περιγράφετε σχήματα μὲ χρώ-ματα), δὲν τὸ ἐπίσταται. Ἡ ἐφαρμογὴ του σ' ἓνα πεδίο οὐσιωδῶς ἀπροσπέ-λαστο δι' ἐφαρμογῆς εἶναι ἀπλῶς αὐθαίρετη. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἐδῶ τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθεῖ μὲ ἀκρίβεια, ἄνευ ἀπροσδιοριστίας, ὑποβάλλεται ἡ αἴσθησις ὅτι πολλὰ μπορούν νὰ ἐφαρμοσθοῦν, ἀλλὰ στὸ περίπου, ἢ μάλλον ὅτι μπορούν νὰ ἐφαρμοσθοῦν περίπου ὅλα. Γιατί βέβαια ἡ ἀπροσδιοριστία σὲ ὑποχρεώνει νὰ ξεχωρίζεις στ' ἀποτελέσματα ὅ,τι εἶναι σύμφωνο μὲ τὸ σχῆμα ποὺ ἐφαρμόζεις ἀπὸ τὸ ἀόριστο ποὺ δὲν ὑπάγεται σ' αὐτό. Ὅποτε ἡ ἐπίρρωση διὰ τῆς ἐμπειρίας τείνει πρὸς τὴν αὐτόματη αὐτεπιβεβαίωση οἰα-σθήποτε θεωρίας μέσῳ ἐκλογῆς τῶν εὐνοϊκῶν τεκμηρίων κι ἀπομάκρυνσης τῶν δυσμενῶν· ἤτοι δημιουργοῦνται συνθῆκες ἐξουσιαστικῆς προφητείας. Τὸ φυ-

15. «Νομίσαμε ὅτι ἡ φύσις θὰ καταστρεφόταν ἂν τυχόν τὸ θαυμάσιο εἶδος μας ἀφανίζονταν ἀπ' τὴν ὑφήλιο, ἀλλὰ ἡ πλήρης ἐξόντωση αὐτοῦ τοῦ εἶδους» θὰ τῆς ἔκαμνε καλὸ (Sade, *La philosophie dans le boudoir*, Gallimard, Παρίσι 1976, σ. 108).

16. H. Arendt, *The Human Condition*, UCP, Σικάγο 1958, § 31 [ἐλλ. ἐκδ.: *Ἡ ἀνθρώπινη κα-τάσταση*, Γνώση, Ἀθήνα 1986, σ. 299 κ.ε.].

17. Βλ. G. Simmel, *Die Probleme der Geschichtsphilosophie*, Duncker-Humblot, Μόναχο-Λιψία 1923· γαλλικὴ μτφρ. *Les problèmes de la philosophie de l'histoire*, PUF, Παρίσι 1994, σ. 65, (70), 80, 95, 137, 138, 158 (μία αἰτία ἔχει ἀντίθετα ἀποτελέσματα, ἓνα ὅμοιο γεγονός ἀντίθετες δυνατὲς αἰτίες). Ἐδῶ παραπέμπει σχετικὰ ὁ Βέμπερ: M. Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, § 1, I, 6, Mohr, Τίμπινγκεν 1980, σ. 4 [ἐλλ. ἐκδ.: *Οἰκονομία καὶ κοινωνία*, τόμ. Α', Σαββάλας, Ἀθήνα 2005]. Πρβλ. Γ. Φαράκλας, «Αὐτὸ τὸ πρᾶγμα», νῆσος, Ἀθήνα 2001, σ. 164-7.

σικοεπιστημονικό πρότυπο αφήνει εκτός ελέγχου την πραξιακή αυτοαναφορικότητα –την «πρακτική ανακλαστικότητα», όπως την ονομάζει ο Ψυχοπαίδης αναφερόμενος στον Κάντ (Kant)–¹⁸ κι έτσι κινδυνεύει από την εξουσιαστική προφητεία, ακραίας ή και ήπιας μορφής.

Η άλλη περίπτωση αυτοεκπληρούμενης προφητείας συνδυάζει, αντίστροφα, την αντικειμενικότητα με την αυτοαναφορικότητα που ενέχει η πράξη σε αντίθεση με την κατασκευή. Αποτρέπω, τι προβλέπω (για να σταθούμε στην άρνητική μορφή της) αν απευθύνομαι δημοσίως στα υποκείμενα, όχι για να επιβάλουν στον κόσμο μια κατασκευή που του εφαρμόζω εγώ ήδη στη θεωρία, αλλά για να επινοήσουν μιαν ανόρθωσή του –μια διόρθωση που να τον κάμει να συμφωνεί με τους ίδιους τους όρους ύπαρξής του– ίκανή να αποτρέψει την πρόβλεψη. Η απροσδιοριστία δεν παραμερίζεται, όπως στη φυσικοεπιστημονικής κοπής εξουσιαστική πρόβλεψη, εντάσσεται στην πρόρρηση. Προλέγω τί θα συμβεί αν δεν αντιδράσουμε, δεν προλέγω εάν θ' αντιδράσουμε. Λ.χ., λέω ότι, αν δεν πάμε προς το σοσιαλισμό, θα επιστρέψουμε στη βαρβαρότητα, αλλά το που θα πάμε είναι ζήτημα ελευθερίας του ανθρώπου, όπου η λέξη ελευθερία δεν συνιστά εξήγηση της απροσδιοριστίας αλλά συντομογραφία της (ελεύθερο είναι κάτι που ή συμπεριφορά του δεν προβλέπεται). Ελπίζω να αλλάξει η πρόβλεψή μου, και το θεωρώ δυνατόν γιατί ακριβώς είναι απροσδιόριστη σ' ό,τι αφορά το κοινωνικό σκέλος της, την πράξη, όσο κι αν είναι ασφαλής σ' ό,τι αφορά το φυσικό (λ.χ., την καταστροφή φυσικών πόρων).

Μιλώντας με την ορολογία του Κάντ, δεν έχω εδώ εργαλείο την προσδιοριστική κρίση, ή οποία εφαρμόζει το γενικό στο ειδικό και αρμόζει για πράγματα αιτιακά εξηγήσιμα, αλλά την αναλογιστική, που ζητά τον γενικό κανόνα για ένα δεδομένο, ξεκινά από την περίπτωση και επινοεί την έννοια, και ή οποία αρμόζει για τομείς όπου υπάρχουν γεγονότα ανεξήγητα με όρους αιτίας και αιτιατού –αυτά που μετά τον Κάντ ονομάζονται τελεολογικά.¹⁹ Η αίτιακή απροσδιοριστία του πεδίου δεν με κάμνει εδώ να νιώθω παντοδύναμος, γιατί ή αυτοαναφορικότητά του, ή πραξιακή ανακλαστικότητά του, έχω επίγνωση ότι του δίνει έναν αντικειμενικό χαρακτήρα απροσδιοριστίας,²⁰ ό

όποιος κατά τοῦτο ἀνθίσταται σὲ αὐτόκλητες ἐπεμβάσεις, καὶ δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸ χαρακτήρα σκοπιμότητας τῶν πράξεών μας.

Γιατί βέβαια ή αντικειμενικότητα επιβάλλει να περιλάβουμε την απροσδιοριστία της πράξης στην εικόνα του αντικειμένου. Μια θεωρία με πρακτική αξίωση αλλαγής του αντικειμένου –κριτική, κανονιστική– ενδέχεται άρα να είναι αντικειμενικότερη από μια θεωρία που ακολουθεί το φυσικοεπιστημονικό πρότυπο. Αναγκαίος όρος της αντικειμενικότητας του λόγου περί κοινωνίας είναι να λαβαίνει υπόψη του την πραξιακή ιδιοσυστασία του, κι έτσι να μην εκπλήσσεται όταν αυτό ανταποκρίνεται (με μεγάλη δόση απροσδιοριστίας) στη θέση α όσο και στην όχι-α, να μη νομίζει, ως εκ τούτου, ότι όλα μπορούν να του εφαρμοσθούν. Όπως λέει ή Άρεντ για μια θεωρία που, δί-κην επιστημονικότητας, εξετάζει την ανθρώπινη συμπεριφορά εξοβελίζοντας την όπτική του δρωντος, «το κακό με τον σύγχρονο συμπεριφορισμό δεν είναι ότι σφάλλει, αλλά ότι μπορεί να γίνει αληθινός».²¹ Ίσως φθάσουμε να δροῦμε χωρίς να το σκεφτόμαστε, άλλ' αν από τώρα ή πράξη είναι αναλύσιμη και έτσι, ήτοι ως μη πράξη, αυτό δεν σημαίνει ότι ήδη δροῦμε χωρίς σκέψη.

Από αυτό το σκεπτικό φωτίζεται, θαρρώ, το βάρος που έχει ή σκέψη του Ψυχοπαίδη για την κοινωνική θεωρία. Η άρνηση της αξιολογικής ουδετερότητας όχι μόνον ως ανέφικτης αλλά και ως μη αντικειμενικής, ή συνακόλουθη αναζήτηση της αντικειμενικότερης αξιολογικής μη ουδετερότητας, ή συνακόλουθη ανατίμηση της κανονιστικής σκέψης κατά του σχετικισμού, όλ' αυτά έρείδονται, θαρρώ, σ' ένα επιχείρημα σαν αυτό που εξέθεσα χωρίς να στηριχθώ ως εδώ στον Ψυχοπαίδη.

Αυτός μάς χαρίζει το έρμηνευτικό σχήμα της εξουσιαστικής προφητείας (όπως λέω να το ποῦμε) ως εργαλείο κατά των ανελεύθερων κοινωνιών (το ναζισμό, το σταλινισμό, άλλ' όχι μόνο) όσο και θεωριών που τείνουν προς την αιτιοκρατία και τη μοιρολατρία (επιστημονιστικές) ή αντίθετα τρέφουν την ψευδαίσθηση παντοδυναμίας (αποφασιοκρατικές), δείχνοντας μάλιστα, σαν διαλεκτικούς θεωρητικούς που είναι, ότι ό ένας αντίπαλος από αυτούς τους δύο είναι συμπληρωματική απόρροια του άλλου.

18. Βλ. Πολιτική μέσα στις έννοιες, ό.π., σ. 85, 88, 90, 121. Πρβλ. σχετικά Γ. Φαράκλας, *Νόημα και κυριαρχία*, Έστία, Αθήνα 2007, κεφ. 8 (για τον Ψυχοπαίδη).

19. Ο Ψυχοπαίδης στηρίζεται σ' αυτή τη δανεισμένη από την τρίτη καντιανή Κριτική διάκριση για να χαρακτηρίσει τις προσιδιάζουσες στις κοινωνικές επιστήμες κρίσεις ως αναλογιστικές («άναστοχαστικές» τις λέει στο όψιμο έργο του). Βλ., λ.χ., Πολιτική μέσα στις έννοιες, ό.π., σ. 156-7.

20. Ο Ψυχοπαίδης αναφέρεται εν μέρει θετικά στην άγνωση του Μακιαβέλι από τον Λεφόρ (Cl. Lefort, *Le travail de l'œuvre Machiavel*, Gallimard, Παρίσι 1972· βλ. *Κανόνες και αντι-*

νομίες στην πολιτική, Πόλις, Αθήνα 1999, σ. 170, σημ. 13), ό οποίος τονίζει αυτή τη θεμελιώδη απροσδιοριστία. Αλλ' απορρίπτει την αναγωγή της απροσδιοριστίας σε ιδρυτικό στοιχείο στον Καστοριάδη («Τό ανορθολογικό στοιχείο στην ελληνική θεωρητική σκέψη», *Ίδρυμα Σάκη Καραγιωργα, Ίδεολογικά ρεύματα και τάσεις της διανόησης στην σημερινή Ελλάδα*, Αθήνα 2002, σ. 25-7).

21. Η ανθρώπινη κατάσταση, ό.π., σ. 434-5 (έλαφρώς τροποποιημένη).

Ἀθέμιτη ἐξουσιαστική προφητεία

Ἀπὸ τοῦ Κάντ τῇ *Διένεξη τῶν σχολῶν* –τὴν ὁποία σχολιάζει τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν *Πολιτική* μέσα στὶς ἐννοιες ποὺ ἐβάλα γιὰ προμετωπίδα– δανεῖζεται τὸ σχῆμα αὐτὸ ὁ Ψυχοπαίδης:

Οἱ πολιτικοὶ μας, στὸν βαθμὸ ποὺ ἀσκοῦν ἐπιρροή, [...] εἶναι ἐξίσου ἐπιτυχεῖς στὴν προφητεία. – Πρέπει, λένε, νὰ λαμβάνουμε τοὺς ἀνθρώπους ὅπως πραγματικά εἶναι καὶ ὄχι ὅπως φαντάζονται ἄπειροι [unkundige: ἄβγαλτοι] σχολαστικοὶ καὶ καλοπροαίρετοι φαντασιολόγοι ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι. Αὐτὸ τὸ «ὅπως εἶναι» θὰ ἔπρεπε ὅμως νὰ σημαίνει: Ἔτσι ὅπως τοὺς ἔχουμε κάνει μέσω ἁδίκου ἐξαναγκασμοῦ, μέσω προδοτικῶν προτάσεων μὲ τίς ὁποῖες ἔχουμε ἐφοδιάσει τὴν κυβέρνησή. ²²

Σ' ἓνα πεδίο σὰν τὸ κοινωνικὸ, ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ προβλέψεις μὲ ἀσφάλεια εἶναι νὰ ἐπιβάλλεις ὅ,τι ἔχεις προβλέψει, ἔχοντας τὴν ἀπαιτούμενη ἐξουσία.

Τὸ 1976, στὴν *Κριτική τοῦ θεσμικοῦ λόγου*, ὅλο τὸ σχῆμα –τὸ πῶς ἐντάσσεται ὁ Ψυχοπαίδης τὸ καντιανῆς προέλευσης αὐτὸ σχῆμα στὴν κριτικὴ κοινωνικὴ θεωρία– εἶναι ἤδη παρόν. Ἐπιχειρηματολογεῖ λέγοντας ὅτι, κατὰ τὸ καντιανὸ πλαίσιο, ἂν ἡ καθέκαστη πράξη ὑπαγόταν στὸν κοινωνικὸ νόμο μὲ ὅρους προσδιοριστικῆς κρίσης, θὰ ἦταν αἰτιοκρατικὰ προσδιορισμένη· ἂν τὸ κοινωνικοπολιτικὸ πλαίσιο θεωροῦνταν ὑπερβατολογικὸ πλαίσιο γιὰ τὸ ἐπιμέρους, ἡ κοινωνία θὰ ἦταν φύση, δὲν θὰ περιεῖχε ἐλευθερία, μόνον αἰτιότητα, ὁπότε, ὅπως λέει ὁ Πλάτων, τὸ δίκαιο θὰ ἦταν τὸ τοῦ *κρείττονος συμφέρον*, καὶ ἡ εὐδαιμονία, ὅπως στὸν Ἀριστοτέλη. Θεωρεῖ ὅτι ὁ Κάντ τάσσεται, ἀντιθέτως, μὲ τὸν Πλάτωνα, ὅτι ἀπορρίπτει τὴ στάση ποὺ ἐμεῖς λέμε *θετικιστική*, γιὰ τὴν ὁποία ἡ κοινωνία ἀναλύεται μὲ τέτοιους ὅρους, δηλαδή ὅτι ἀρνεῖται νὰ προϋποθέσει ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι μόνον ἰδιοτελεῖς.

Γι' αὐτὸ καί, στοὺς ρεαλιστὲς πολιτικούς, οἱ ὁποῖοι δικαιολογοῦν τὴν ἀντίστοιχη ἀντιμετώπιση τῶν ἀνθρώπων λέγοντας ὅτι τοὺς παίρνουν ἔτσι «ὅπως εἶναι», ὁ Κάντ ἀπαντᾷ ὅτι «τοὺς ἔκαναν οἱ ἴδιοι ἔτσι». ²³ Ἐννοεῖ προφανῶς ὅτι τοὺς καθιστοῦν ἰδιοτελεῖς μὲ τὸ νὰ τοὺς θεωροῦν ἰδιοτελεῖς, μὲ τὸ νὰ τοὺς βλέπουν σὰν φυσικὰ ὄντα, μὲ τὸ νὰ ἀναλύουν τὴ συμπεριφορά τους

μὲ προσδιοριστικὲς κρίσεις, μὲ τὸ νὰ τοὺς ἀντιμετωπίζουν ἐκ προοιμίου ὡς ὠφελιμιστὲς – ὅπως κάμνεις ἓνα παιδί ψεύτη ἂν τὸ θεωρεῖς ἐκ προοιμίου ψεύτη. Πράττουν σὰν νὰ ἐφάρμοζαν ἓνα φυσικοεπιστημονικὸ αἰτιατὸ πρότυπο ἐξήγησης καὶ καταλήγουν σὲ μιὰ πραγματικότητα ποὺ ὑπακούει σ' ἓνα τέτοιο πρότυπο, ἀλλὰ τὴν ἔχουν κατασκευάσει ἔτσι οἱ ἴδιοι! Ἡ ἐξουσιαστικὴ προφητεία παράγει τὴ θεωρητικὴ προϋπόθεσή της ὡς πρακτικὸ ἀποτέλεσμα.

Ἡ ψυχολογικὴ λύση εἶναι ὅτι γιὰ τὴν κοινωνικὴ θεωρία τὸ κοινωνικοπολιτικὸ πλαίσιο πρέπει νὰ θεωρεῖται ἀναλογιστικὸ (ἀναστοχαστικὸ, ἀνακλαστικὸ) πλαίσιο γιὰ τὴν ἀνάλυση τοῦ ἐπιμέρους καὶ τὴν πράξη τοῦ ἀτόμου, δηλαδή ἡ ἀναλογιστικὴ ἀναζήτηση τοῦ νόμου μὲ βάση τὴν περίπτωση καὶ ἡ πρακτικὴ ἀνακλαστικότητα τοῦ ἴδιου τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου νὰ θεωροῦνται ἰσομορφες, ἀφοῦ ἡ ἀντικειμενικότητα ἀπαιτεῖ ν' ἀναγνωρίζουμε ὅτι, στὸ πεδίο τῆς πράξεως, ἡ ὑποκειμενικὴ αὐτοσχέσια διαρρηγνύει τίς αἰτιατὲς ἀλυσίδες μὲ τίς ὁποῖες ἀναγκαστικὰ γνωρίζουμε ὅλα τ' ἄλλα, δηλαδή τὴ «φύση».

Τὸ 1984, στὸ *Ἱστορία καὶ μέθοδος*, ἐπανερχεται στὸ χωρίο τοῦ Κάντ γιὰ τοὺς πολιτικούς καὶ ἀποσαφηνίζει πῶς στὴν ἐξουσιαστικὴ προφητεία συμπλέκονται ἡ αἰτιοκρατία καὶ ἡ φαινομενικὰ ἀντίθετη ὑποκειμενικὴ παντοδυναμία, γιὰ νὰ τὸ πῶ μὲ τοὺς ὅρους τῆς παραπάνω ἀνάλυσης. Δεδομένου ὅτι, γιὰ τὸν Κάντ, ἡ πρόρρηση τοῦ μέλλοντος ἰσχύει μὲ ὅρους φυσικῆς ἐπιστήμης ἂν ὁ ἐπιστήμονας δὲν ἐμπλέκεται στὸ πραξιακὸ πεδίο, οἱ κακοὶ πολιτικοὶ προλέγουν τὸ μέλλον ἀπλῶς γιὰ τὸ προβάλλουν τὸ παρὸν ἀπαράλλακτο, καὶ αὐτὸ ἐκ τοῦ πονηροῦ, γιὰ τὴ δημιουργεῖται ἔτσι ἡ ψευδὴς ἐντύπωση ὅτι στὴν κοινωνία δὲν ὑπάρχει οὐσιαστικὴ ἀλλαγὴ, ὅτι αὐτὴ εἶναι σὰν τὴ φύση: «Μιὰ τέτοια μεταφορὰ–προβολὴ τοῦ φαύλου τώρα στὸ μέλλον ἐπικαλοῦνται καὶ ταυτόχρονα "προβλέπουν" οἱ τεχνικοὶ τῆς πολιτικῆς, ἐπιδιώκοντας νὰ τὴ χρησιμοποιοῦν συνειδητὰ γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν δικῶν τους ἐγωιστικῶν σκοπῶν». ²⁴ Ἄν ἡ ἰδιοτέλεια εἶναι ἡ οὐσία, μποροῦν νὰ κατασκευασθοῦν τὰ πάντα. Ἡ αἰτιοκρατικὴ ἀντίληψη μπαίνει ἔτσι στὴν ὑπηρεσία τῆς ἰδιοτέλειας τοῦ ἄρχοντα. Ἄρα ὁ ἴδιος σίγουρα δὲν τὴν παίρνει στὰ σοβαρά.

Αὐτὴ τὴν ψευδοπαντοδυναμία ἐξηγεῖ παρακάτω τὸ ἴδιο ἔργο ὅταν, ἀσκώντας κριτικὴ στὸν Βέμπερ, λέει ὅτι ἡ ἐξουσία δημιουργεῖ τὴν ἐπίπλαστη προβλεψιμότητα αἶροντας τὴν ἀπροσδιοριστία. Τὸ σκεπτικὸ ἔχει ὡς ἐξῆς. Ἡ πολιτικὴ ἐξουσία φαίνεται νὰ συναρθρώνεται συστηματικὰ μὲ τὴν οἰκονομία. Ναι μὲν ὑπερῖσχύει ἡ δεύτερη ἱστορικά, ἀλλὰ, ἐφόσον ἡ οἰκονομικὴ «εἰρηνικὴ ἐξουσία διαθέσεως», ποὺ γίνεται τὸ κοινωνικὸ κέντρο βάρους ἀντὶ τῆς πολι-

22. Kant, *Streit der Fakultäten*, 1798, A 133 [ἐλλ. ἐκδ.: *Ἡ διένεξη τῶν σχολῶν*, Σαββάλας, Ἀθήνα 2004, σ. 232/233].

23. Τὸ πρόβλημα τῆς θεμελίωσης μιᾶς κριτικῆς τοῦ θεσμικοῦ λόγου καὶ ἡ καντιανὴ διαλεκτικὴ, Ἐρασμος, Ἀθήνα 1976, σ. 21–23 = K. Psychopedis, *Untersuchungen zur politischen Theorie von Immanuel Kant*, Schwartz, Γκέτινγκεν 1980, σ. 32–33 = *Κριτικὴ φιλοσοφία καὶ λογικὴ τῶν θεσμών*, Ἐρευνες γιὰ τὴν πολιτικὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ, Ἐστία, Ἀθήνα 2001, σ. 53–5.

24. *Geschichte und Methode*, Campus, Φραγκφούρτη/Νέα Ὑόρκη 1984, σ. 60, 61· *Ἱστορία καὶ μέθοδος*, Σμίλη, Ἀθήνα 1994, σ. 66, 68.

τικῆς, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ πολιτικῆς εἰρήνης, ἄρα πολιτείας, ἢ ἐξάρτησῃ εἶναι ἀμφίδρομη.

Ἄντ' αὐτοῦ ὁ Βέμπερ ἀφήνει τὰ δύο ἀσύνδετα, δὲν ἔχει θεωρία τῆς σχέσεως τους, ὅπως, ἐννοεῖται, ὁ Μάρξ. Ἄρα δὲν μένει παρὰ τὸ ἄμορφο νὰ γίνεται προσπελάσιμο *γιατὶ τὸ δομεῖ ἔτσι ἢ ἐξουσία*. Κατὰ τὸν Ψυχοπαῖδη, τὸ ἐπιστημονιστικὸ βεμπεριανὸ πρότυπο καταλήγει στὴν γιὰ γνωσιοθεωρητικούς λόγους πριμοδότηση τῆς ἐπιβολῆς διανοητῶν ἀπὸ τὸν ἐπιστήμονα σχέσεων ἀπὸ τὴν ἐξουσία στὴν πραγματικότητα: «Μὲ τὸν κατεξουσιασμό, τὸ ἀντικείμενο ἀποκτᾶ μιὰ μορφή σχέσεων σκοπῶν πρὸς μέσα ποὺ τὸ μετατρέπουν σὲ ἀντικείμενο ποὺ ἀνταποκρίνεται στὴν ὀρθολογικὴ μέθοδο τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν». ²⁵ Ἡ ἐξουσία κάμνει τὸ ἀντικείμενο προβλέψιμο *γιατὶ τὸ ἐξαναγκάζει ν' ἀκολουθεῖ μιὰ συμπεριφορά*, κι ἔτσι φαίνεται προσβάσιμο ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἐπιστήμης ποὺ δουλεύει μὲ τὴν προσδιοριστικὴ κρίση καὶ τὴν αἰτιότητα, καὶ ἄρα θέλει προβλέψεις κι ἐπιρρώσεις προβλέψεων. Ἡ λαθροχειρία εἶναι ὅτι οἱ ἐξουσιαστικὲς προβλέψεις δὲν εἶναι ἐπιστημονικὲς. Ὅπως θὰ δοῦμε, ὄντως, εἶναι πρακτικὲς –καὶ ὑπὸ ὀρισμένους συνθῆκες πρακτικὰ νόμιμες–, ὅχι γνωσιακὲς.

Ἡ μὴ χειραφετικὴ σύγχρονη κοινωνικὴ ἐπιστήμη, ἀκολουθώντας τὸν Βέμπερ, νομίζει ὅτι, μὲ τὸ νὰ μὴν εἶναι κανονιστικὴ, εἶναι περισσότερο ἀντικειμενικὴ. Ἐνῶ στὴν πραγματικότητά ἀπλῶς ἔτσι ἐνισχύει τὴν αἰτιοκρατία μὲ τὴν ὁποία τείνει ἢ ἐξουσία νὰ δαμάσει τὴν αἰτιακὴ ἀπροσδιοριστία ποὺ γεννᾷ ἢ πράξη, *γιατὶ αὐτὴ ἐγκυμονεῖ τὸν κίνδυνο ἀνατροπῆς τῆς*.

Αὐτὰ προϋποθέτουν ὅτι τὸ κοινωνικὸ πεδίο ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ ὑπάγεται σὲ διάφορες ἐρμηνεῖς ποὺ ἐπιβάλλονται, λόγῳ ἀντικειμενικῆς ἀπροσδιοριστίας. Αὐτὴ ἡ ἰδιομορφία δίνει στὸν ὠφελμιστὴ τὴν ψευδαίσθηση ὅτι ἔχει δίκιο. Ὁ Σάντ (Sade), ἕνας συνεπὴς θεωρητικὸς τοῦ συμφέροντος τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ τοῦ εὐδαιμονισμοῦ, ²⁶ γιὰ νὰ ὑπολογίσει τὸ συμφέρον τοῦ ἐξουσιαστῆ συνδυάζει τὴν εὕρεση αἰτιατῶν ἁλυσίδων, «διαδικασίες ἀποτελεσματικοῦ πολιτικοῦ ἐλέγχου» καὶ «στρατηγικὲς ἱκανοποίησης τῶν παθῶν». ²⁷ Ὅμως, ἂν ἡ αἰτιότητα εἶναι γενικὴ, ἂν ὑπάρχει αἰτιοκρατία, δὲν ὑπάρχει ἐπιλογή, οὔτε στρατηγική. Τὴν ἀντίφαση αὐτὴ, τὴν ὑπομένει τὸ κοινωνικὸ πεδίο, ἐπειδὴ δὲν εἶναι πλήρως ἀλλὰ μερικῶς προσδιορίσιμο μὲ αἰτιατοὺς ὅρους. Αὐτὸ σημαίνει συνάμα, βέβαια, ὅτι δὲν ἰσχύει ἢ μόνον μὲ αἰτιατὸ τρόπο ἀνάλυσή του.

25. Ὁ π., μτφ. σ. 335-336.

26. Βλ. Π. Κονδύλης, *Die Aufklärung*, Klett-Cotta, Στουτγάρδη 1981, κεφ. 7, § 3 [ἐλλ. ἐκδ.: Ὁ Εὐρωπαϊκὸς Διαφωτισμὸς, Θεμέλιο, Ἀθήνα 1987, σ. 191-202].

27. «Ἡ διαλεκτικὴ τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ οἱ ἀντινομίες τῆς κριτικῆς του», *Ἐπίμετρο* στὸ Μ. Χορκχάιμερ καὶ Τ. Β. Ἀντόρνο, *Διαλεκτικὴ τοῦ Διαφωτισμοῦ*, νῆσος, Ἀθήνα 1996, σ. 425.

Θεμιτὴ ἐξουσιαστικὴ προφητεία

Τὸ κακό, γιὰ τὸν Ψυχοπαῖδη, ποὺ ἐδῶ ἀναστοχάζεται, τὸ 1996, τὴ *Διαλεκτικὴ τοῦ Διαφωτισμοῦ*, εἶναι ὅτι αὐτὴ ἡ μετατροπὴ τῆς ἠθικῆς σὲ ἐκμετάλλευση, τοῦ ὀρθοκανονιστικοῦ προτάγματος σὲ ἐργαλειακό, ἐπιτρέπεται ἀπὸ τὴν τυποκρατία τοῦ καντιανοῦ ἠθικοῦ προτάγματος. ²⁸ Αὐτὸ σημαίνει, ἀπὸ περιεχομενικὴ ἀποψη, ὅτι ἡ καντιανὴ ἠθικὴ εἶναι ἐξουσιαστικὴ, στὸ βαθμὸ ποὺ ἡ ἐξουσιαστικὴ προφητεία προϋποθέτει μιὰν ἀπροσδιοριστία τοῦ πεδίου, καὶ τὴν ἴδια προϋποθέτει ἡ τυποκρατία ἐφόσον κάμνει ἀφαίρεση ἀπὸ τὰ περιεχόμενα! Ἀπὸ ἐδῶ προέρχεται ἡ προσπάθεια τοῦ Ψυχοπαῖδη νὰ συγκροτήσῃ μιὰ περιεχομενικὴ ἠθικὴ, προεκτείνοντας –σὲ ἕνα ὀρθολογικὸ, ὅμως, πλαίσιο– τὸ ἐγγεῖρημα τοῦ Σέλερ (Scheler). ²⁹

Τὸ ζήτημα εἶναι, ὥστόσο, ὅτι ὁ ἐξουσιαστικὸς χαρακτήρας τῆς ἠθικῆς δὲν παρουσιάζει τὰ προβλήματα τῆς γνωσιακῶν ἀξιώσεων ἐξουσιαστικῆς προφητείας: Αὐτὸ ποὺ προκαλεῖ, δὲν τὸ προβλέπει ὡς κάτι ἀντικειμενικὸ, ποὺ τὸ γνωρίζει κι ἔτσι προβλέπει τὴ συμπεριφορά του. Ἡ ἠθικὴ δὲν γνωρίζει, προτάσσει· δὲν περιγράφει, ἀξιολογεῖ. Καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς, ὅταν συνδυάζεται μὲ τὴ γνώση, ὁδηγεῖ στὴ μὴ ἐξουσιαστικὴ αὐτοεκπλήρωση, ποὺ προβλέπει τὸ κακό γιὰ νὰ προωθήσῃ τὸ δέον.

Γι' αὐτό, συνάμα, ἡ διαδικασία τῆς ἐξουσιαστικῆς προφητείας ἔχει νομιμότητα γιὰ τὸν Ψυχοπαῖδη, ἀλλὰ στὸ πεδίο τῶν λεγόμενων *κανονιστικῶν ἐπιστημῶν*. Ὁ νόμος πρέπει ν' ἀπαλείψει τὴν ἀπροσδιοριστία ὡς ἀβεβαιότητα ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν πράξεων, νὰ τὸν κάμει κατὰ τοῦτο προβλέψιμο, ἥτοι ἀσφαλές· πρέπει νὰ ἐπιβάλλει σ' ἕνα πεδίο ποὺ δὲν ὑπάγεται στὴ φυσικὴ αἰτιότητα μιὰ νόμῳ οἶονεῖ αἰτιότητα, μιὰ ἀναγκαστὴ προβλεψιμότητα.

Ὁ ἀναγκαστὸς χαρακτήρας τοῦ δικαίου στὸν Κάντ ἀντιστοιχεῖ στὸ σχηματισμὸ ὅσον ἀφορᾷ τὴ γνώση. «Σχηματισμός», στὴν *Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου*, εἶναι ἡ μετατροπὴ τῶν κατηγοριῶν τῆς σκέψης σὲ προεμπειρικὰ ἐποπτικά σχήματα, χωρὶς τὴν ὁποία δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ ἐφαρμόσουμε αὐτές, πρωτίστως τὴν αἰτιότητα, στὴν ἐμπειρία, γιὰ νὰ ἔχουμε γνώση, καὶ θεωρίες βάσει τῶν ὁποίων προβλέπουμε. Ἔτσι καὶ ἡ ἐπιβολὴ τοῦ δικαίου στὸ πραγματικὸ πεδίο ἀπαιτεῖ τὴν προεμπειρικὴ ἐκθεση τοῦ δικαίου ὡς ἐποπτεία. Αὐτὴ ἡ ἐφαρμογὴ μιᾶς οἶονεῖ γνωσιακῆς μεθόδου σ' ἕνα ἀντικείμενο ποὺ ὥστόσο δὲν μπορεῖ νὰ συγκροτηθεῖ ἔτσι –ἀφοῦ τὸ δίκαιο δὲν γνωρίζει τὸ ὄν ἀλλὰ ὀρί-

28. Ὁ π., σ. 424.

29. Κ. Ψυχοπαῖδης, *Ὅροι, ἀξίες, πράξεις*, Πόλις, Ἀθήνα 2005, κεφ. 8.

ζει τὸ δέον—ὀφείλεται καὶ ἐδῶ στὴν ἐξουσία, ποὺ ὡς τέτοια συνεπάγεται μιὰ οἰονεὶ αἰτιότητα, ἀκριβῶς γιατί καθιστᾷ τὸ πεδίο προβλέψιμο.³⁰

Δὲν εἶναι πάντα κάτι κακὸ ἡ ἐξουσιαστικὴ προφητεία. Εἶναι μιὰ μετατροπὴ τοῦ ἀντικειμένου σὲ προβλέψιμο μέγεθος ποὺ ἀφορᾷ τὴν πράξη καὶ δὲν πρέπει νὰ θεωρεῖται χορηγὸς γνώσης, παρὰ τὴν ἀναλογία τῆς μὲ τὴ γνωσιακὴ διαδικασία.

Πλὴν ἡ πράξη εἶναι ἀντικείμενο γνώσης. Πρέπει ν' ἀξιολογηθεῖ πῶς ἐφαρμόζεται πρακτικὰ ἡ ἐξουσιαστικὴ προφητεία. Σημαντικὸ γιὰ τὸν Ψυχοπαίδη φαίνεται ὅτι εἶναι ἂν παραβλέπεται ἡ προϋποτίθεται ἡ ἀπροσδιοριστία. Ἄν δὲν παραβλέπεται, ἀντὶ αὐτὴ νὰ ἐμποδίζει τὴν ἀξιολόγηση, ἴσως γίνεαι ἀρωγὸς τοῦ κριτικοῦ λόγου. Αὐτὸ ἀπαιτεῖ δὲ νὰ δείχνουμε ὅτι οἱ αἰτιοκρατικὲς ἐξηγήσεις τῶν πράξεων παραβλέπουν τὴν ἐμπειρικὴ ἀπροσδιοριστία ποὺ ἐνέχει ἡ κοινωνικοεπιστημονικὴ ἐξήγηση, διότι μιὰ πράξη (λόγῳ, βέβαια, αὐτοαναφορικότητας) μπορεῖ νὰ ἔχει διάφορα κίνητρα, καὶ νὰ ὑποδεικνύουμε πῶς αὐτὲς οἱ ἐξηγήσεις συμφύρουν τὴν ἀπροσδιοριστία μὲ τὴν ἐπίπλαστη αἰτιοκρατία ἀκολουθώντας τὸ σχῆμα τῆς ἐξουσιαστικῆς προφητείας: Ἡ ἐξουσία ἐξοπλίζεται μὲ τεχνικὰ κριτήρια καὶ προβλέπει ὅ,τι ἐπιβάλλει.

Σ' αὐτό, κατὰ τὸν Ψυχοπαίδη, ὁ Ρουσό (Rousseau) καὶ ὁ Κᾶντ ἀπαντοῦν δεχόμενοι τὴν καταπιεστικὴν πραγματικότητα ποὺ προβάλλεται ὡς δέον (λ.χ., ὅτι ἡ δουλεία εἶναι φυσικὴ), ἀλλὰ ἀρνούνται νὰ τὴ θεωρήσουν αἰτία καὶ ὑποβιβάζοντάς τὴ σὲ αἰτιατὸ³¹ (ὁ Ρουσό ὄντως λέει: «Υπάρχουν τώρα φύσει δοῦλοι ἐπειδὴ ὑπῆρξαν ἀρχικὰ παρὰ φύσιν δοῦλοι»).³² Αὐτὴ ἡ ἐνσωμάτωση τῆς φυσικότητας ὡς ἀπροσδιοριστίας ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὸ φύσει νὰ λογίζεται ὡς ἱστορικὰ παραγόμενο ἰδεολόγημα. Ἔτσι σπάει ἡ σύμπραξη αἰτιοκρατίας καὶ ἀπροσδιοριστίας.

Τὸ καλὸ εἶναι ὅτι ἡ ἐξουσιαστικὴ ἄρση τῆς ἀπροσδιοριστίας αὐτοαναίρεται. Ἡ ὀρθότητα τῆς ρουσσόικο-καντιανῆς στρατηγικῆς ἀποδεικνύεται ἔτσι διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς. Κατὰ τὴν ἀποψη τοῦ Ψυχοπαίδη, ναὶ μὲν ἡ πραγματικότητα γίνεται καὶ ἐμφανίζεται μονοσήμαντὴ μόνο μέσῳ τῆς ἐξουσίας, ἀλλ' αὐτὸ εἶναι συνάμα αἴτιο ἀστάθειας. Τὸ ἐργαλειακὸ αὐτοκαταστρέφεται καθὼς «ὁ χώρος τοῦ πολιτικοῦ [...] ἀποτελεῖ ἓνα πεδίο γιὰ τὸ

ὁποῖο χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι ἀποσταθεροποιεῖται τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ συγκροτηθεῖ ὡς μηχανισμός».³³

Ἡ ἐξουσιαστικὴ προφητεία εἶναι θεμιτὴ ἂν περιχαρᾶνεται στὴν πράξη, ὅπου ἀντιπροσωπεύει τὴν τυποκρατικὴ στιγμὴ τῆς πραγμάτωσης τοῦ δέοντος, χωρὶς νὰ εἰσέρχεται στὴ γνώση, ἀλλὰ καὶ ἂν ὁ θεωρητικὸς ἀναλογισμὸς τῆς δὲν παραβλέπει τὴν ἐμμενὴ ἀπροσδιοριστία τοῦ πεδίου τῆς πράξης.

Αἰτιοκρατία καὶ ἀποφασιοκρατία ὡς ἀλληλοπαραπέμπουσες στάσεις

Ἡ ἀπροσδιοριστία ποὺ ἔτσι ἀναγνωρίζουμε ἀντικειμενικὰ στὸ κοινωνικὸ πεδίο —ἡ ἀποτυχία τῶν προσπαθειῶν ἀπάλειψής της εἶναι ἡ ἀπόδειξη τῆς ἀντικειμενικότητάς της— μᾶς ὀδηγεῖ σὲ μιὰν ἀντικειμενικὴ μορφή πράξης: στὸ νὰ αποφασίζουμε ὑπὲρ τοῦ ὀρθοῦ λόγου.³⁴ Ὅταν ἔχουμε τὴ δυνατότητα νὰ ἐρμηνεύσουμε ἓνα πεδίο μὲ τὴν προϋπόθεση εἶτε αἰτιωδῶν ἀξιῶν εἶτε ἐλευθεριακῶν, ἐπιλέγουμε τὸ δεύτερο. Τότε ὅμως ἔχουμε μιὰ ἐπιτελεστικὴ —ὅπως λέγεται— ἀντίφαση ἀνάμεσα στὸ τί ἐπιλέγουμε καὶ στὸ πῶς τὸ ἐπιλέγουμε. Ἡ θέση τοῦ ἀποφασιοκράτη ἐλάχιστα ἀπέχει ἀπὸ τοῦ αἰτιοκράτη, ἡ μία εἶναι ἡ ἑλλειψη τῆς ἄλλης μέσα στὸ ἴδιο ἀτελὲς πλαίσιο, ἐνῶ τὸ νέο πλαίσιο θέλει νὰ ἄρει καὶ τὶς δύο. Αὐτὸ τὸ ἐπιλέγουμε μὴ ἀποφασιοκρατικὰ ὅταν ἀναγνωρίζουμε ὅτι ὁ ἐκ προοιμίου ἀποκλεισμὸς ἐλευθεριακῶν σχέσεων, ἡ ἀπόφαση ὅτι δὲν ἔχει πραξιακὸ χαρακτήρα τὸ ἀντικείμενο, εἶναι λιγότερο ἀντικειμενικὴ ἀπὸ τὴν ἀπόφαση ποὺ τοῦ δίνει τὴ δυνατότητα νὰ ἔχει πράξεις, τελεολογικὰ φαινόμενα, ἀλλὰ καὶ τὴ δυνατότητα νὰ προκύψει ὡς πεδίο χωρὶς τέτοια διάσταση κατάλληλο γιὰ τὸ φυσικοεπιστημονικὸ πρότυπο. Αὐτὸ προκύπτει ὡς μέθοδος στὸν Ἐγέλο, κατὰ τὴν γνώμη μου: πρέπει νὰ σχετίζεται τὸ γνωστικὸ ἀντικείμενο μὲ τὸν ἑαυτὸ του, ὥστε νὰ φανεῖ ἂν εἶναι αὐτοσχεσιακὸ ἢ ὄχι,³⁵ ἂν ἀναλύεται μὲ τελεολογικοὺς ὅρους, ὁπότε εἶναι πραξιακὸ καὶ ἡ ἐφαρμογὴ σ' αὐτὸ μόνον αἰτιωδῶν κατηγοριῶν γεννᾷ ἀπροσδιοριστία, ἡ δὲν μπορεῖ ν' ἀναλυθεῖ ἔτσι, κι εἶναι αὐτὸ ποὺ λέμε «φύση».

Ὅπου ἀντικρίζουμε ἓνα ἀντικειμενικὸ ἀναγκαῖο, αἰτιακὰ ὁργανωμένο, μᾶς λέει ὁ Ψυχοπαίδης στὴν Πολιτικὴ μέσα στίς ἐννοιες ἀναφερόμενος στὸν Κᾶντ,

30. Κριτικὴ τοῦ θεσμικοῦ λόγου, ὅ.π., σ. 70-1 = Untersuchungen, ὅ.π., σ. 62-3 = Κριτικὴ φιλοσοφία, ὅ.π., σ. 99-100.

31. «Κανονιστικότητα, σχετικισμὸς καὶ μετριάσιμος», Δευκαλίων, τχ. 11/2 (1993), σ. 88-9 = Ὅροι, ἀξίες, πράξεις, ὅ.π., σ. 24-5.

32. Contrat social, βιβλίο Α', κεφ. 2, Œuvres complètes, τόμ. Γ', Gallimard, Παρίσι 1964, σ. 353 [βλ. ἐλλ. ἐκδ.: Τὸ κοινωνικὸ συμβόλαιο, Πόλις, Ἀθήνα 2005].

33. «Ὁ κανονιστικὸς Μονταίν», Λόγου χάριν, τχ. 3 (1992), σ. 43 = Κανόνες καὶ ἀντινομίες, ὅ.π., σ. 602.

34. Βλ. Γ. Φαράκλας, Νόημα καὶ κυριαρχία, ὅ.π.

35. Στὸ ἴδιο, κεφ. 5.

καλὸ εἶναι νὰ θεωροῦμε ὅτι συγκαλύπτονται ἐξουσιαστικές σχέσεις.³⁶ Ὅμως, ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ ἀναλογιστικοῦ τύπου ἐνότητα τῶν κοινωνικῶν σχέσεων πριμοδοτεῖ μιὰν ἱστορικὴ ἐξέλιξη ἀπὸ μηχανικὲς σχέσεις τῶν μερῶν τῆς κοινωνίας πρὸς τὴν ὑπαγωγή τους σ' ἓναν γενικὸ πολιτικὸ νόμο, κι αὐτὸς εἶναι διφυής: ὡς γενικὴ μορφή μπορεῖ νὰ γίνεῖ ἔλλογο περιεχόμενο τῆς βούλησης, σὲ πρακτικὸ ἐπίπεδο, ἀλλὰ ὡς ἀναγκαστὸς ἔχει ἓναν οἰονεὶ διανοητικὸ-θεωρητικὸ χαρακτήρα, ἀφοῦ ἐφαρμόζεται στὴν ἐμπειρία.³⁷

Ἡ λύση, ἡ ὁποία συνδυάζει διανοητικὸ καὶ ἔλλογο, θεωρητικὸ καὶ πρακτικὸ, δὲν εἶναι μιὰ πρακτικὴ τῆς θεωρίας: σὲ μιὰ τέτοια πρακτικὴ συνίσταται ἡ ἐφαρμογὴ τῆς θεωρίας στὴν πράξη, ἡ ὁποία μεσολαβεῖται ἀπὸ τὸν ἐξουσιαστικὸ ἐκβιασμὸ τῆς προβλεψιμότητας, δηλαδὴ τὴν ἐξουσιαστικὴ προφητεία. Ἡ λύση εἶναι νὰ δεχθοῦμε, ἀντίστροφα, τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς θεωρίας τῆς πρακτικῆς, μιᾶς αὐτοθεώρησής της.

Νὰ συγκροτοῦμε τίς ἐννοιες τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν ὡς ὑπαγόμενες στὴν ἀρχὴ τῆς «πρακτικῆς ἀνακλαστικότητας», ὥστε ν' ἀποτυπώνουν τὴν ἐννοια ποὺ ἀνακύπτει ἀναλογιστικὰ ἢ αὐτοαναφορικὰ ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἐπιμέρους, ὅχι νὰ τὴν ἀντλοῦν ἀλλοῦθε καὶ νὰ τοῦ τὴν ἐφαρμόζουν.³⁸ Τὸ τίμημα, εἶναι ὅτι διαθέτουμε πιά μόνο μιὰ ρυθμιστικὴ κοινωνικὴ θεωρία, ποὺ λέει πῶς νὰ συνδεθεῖ τὸ μηχανιστικὸ (αἰτιακὸ, ἐξουσιαστικὸ, διανοητικὸ, φυσικὸ, ποὺ ἀπομονωμένο γίνεται αἰτιοκρατικὸ) μὲ τὸ σκόπιμο (αἰτιακὰ ἀπροσδιόριστο, ἔλλογο, γενικὸ, ποὺ ἀπομονωμένο γίνεται ἀποφασιοκρατικὸ) μέσα στὴν κοινωνία, ὥστε αὐτὴ ν' ἀντιστοιχίσει μὲ τὸν ἴδιο τὸν ὅρο ὑπαρξῆς της. Ἡ ρυθμιστικὴ θεωρία εἶναι τελεολογικὴ, καντιανὰ μιλώντας: «Ἡ συνδεση διανοητικοῦ καὶ ἐλλόγου εἶναι τελεολογικὴ».³⁹ Καί, κατὰ τὴν ψυχοπαιδικὴ ἐρμηνεία καὶ οἰκειοποίηση τῆς καντιανῆς ἐννοίας τῆς τελεολογίας, αὐτὴ δὲν ἔχει μόνον εὐρετικὸ θεωρητικὸ χαρακτήρα ἀλλὰ καὶ ρυθμιστικὸ πρακτικὸ: Λέει πρὸς τὰ ποὺ νὰ πᾶμε, ὑποδεικνύει ἓναν περιεχομενικὸ σκοπὸ γιὰ νὰ μὴν ἐπιτρέψουμε πάλι στὴν τυπικὴ ἀναγκαστότητα τοῦ δέοντος νὰ γίνεῖ μιὰ ἐξουσιαστικὴ αὐτοκατάφαση.

Ἀπὸ ἐδῶ προκύπτει ἡ πιὸ ἀναπάντεχη, γιὰ τὰ ἐπιστημολογικὰ δεδομένα, θέση τοῦ Ψυχοπαίδη ὅτι ὁ θεωρητικὸς τῆς κοινωνίας πρέπει νὰ θεματοποιεῖ τίς σχέσεις ἀναγκαιότητας μέσα σ' αὐτὴν ὡς τυχαῖες.⁴⁰ Τῇ θέσει αὕτη τὴν κα-

ταλαβαίνω ὡς ἐξῆς: Ἐπειδὴ εἶναι δυνατόν ἡ ἀναγκαιότητα νὰ μὴν εἶναι φυσική, οὔτε νὰ ἀπορρέει ἀπὸ τὴ θεμιτὴ ἐπιβολὴ τοῦ γενικοῦ νόμου, πρέπει νὰ αἱρεται σὲ κάθε περίπτωσι, ὥστε, προφανῶς, νὰ μπορεῖ νὰ φανεῖ ἂν εἶναι φυσική, νόμιμη, ἢ αὐθαίρετη, δηλαδὴ ἂν ἀπλῶς ὑποκρύπτει ἐξουσιαστικὲς σχέσεις, ὅπως ὁ Ἑγελος, κατὰ τὴ γνώμη μου, προτείνει ν' αὐτοσχετίζουμε κάθε ἀντικείμενο σὰν νὰ εἶχε τὴ δομὴ ὑποκειμένου (σὰν νὰ εἶχε αὐτοαναφορικότητα, ἀνακλαστικότητα), γιὰ νὰ μὴν τοῦ ἀφαιρεθεῖ ἐκ προοιμίου, σὲ περίπτωσι ποὺ τὴν ἔχει ὄντως.

36. Πολιτικὴ μέσα στὶς ἐννοιες, ὁ.π., σ. 86.

37. Στὸ ἴδιο, σ. 88.

38. Στὸ ἴδιο, σ. 89.

39. Στὸ ἴδιο, σ. 88.

40. Ὅροι, ἀξίες, πράξεις, ὁ.π., κεφ. 4.